

Gasztroirodalom

Az étkezés motívumai Parti Nagy Lajos műveiben

Absztrakt. Mindannyian alá vagyunk vetve testünk fiziológiai ritmusának, legalapvetőbb biológiai szükségleteink kielégítése közé tartozik az étkezés, melyhez mindemellett intenzív jelentést hordozó, kulturálisan különböző társadalmi szokások kapcsolódnak. Az étel és evés motívumaihoz egy ábrázolt, fiktív világban azonban többletjelentések is kapcsolódhatnak, így ezek a beszélők szavainak, tetteinek, mentális folyamatainak, érzelmi kifejezésének eszközei, szemléltetői vagy létrehozói is lehetnek irodalmi reprezentációkon belül. Parti Nagy Lajos „gasztro-műveiben” különböző társadalmakat mutat be az evés aktusán keresztül: egyes szereplői a sztálinista diktatúra idején, míg mások a kapitalizmus alatt küzdenek az ideológia kényszerítő erőivel. Az állami ideológia nemcsak az emberek mindennapjait, étkezési szokásait, külső megjelenését próbálja megváltoztatni, de gondolkodásmódjukat is – Parti Nagy Lajos főszereplői úgy küzdenek e hatalom ellen, hogy saját testüket használhatatlanná teszik a hatalom számára. Tanulmányomban az író azon szövegeit elemzem, ahol az étel és az ehhez kapcsolódó társadalmi problémák központi helyet foglalnak el.

Bevezetés

Dolgozatomban Parti Nagy Lajos azon szövegeit vizsgálom, amelyekben az evés, zabálás és az ehhez kapcsolódó fitnessvilág motívumai megjelennek. Érdeklődésem arra irányul, hogy a novellákban, elbeszélésekben ezek a cselekvések milyen járulékos jelentéssel bírnak, mit fejeznek ki és mit reprezentálnak, illetőleg mire utalnak. A táplálkozás legalapvetőbb biológiai szükségleteink közé tartozik, emiatt mondhatjuk, hogy az „étel konszenzusteremtő”.¹ Mindazonáltal annak módjában, ahogyan és amit eszünk, intenzív kulturális különbségek mutatkoznak. Az ételek, az evés szimbolikája, a kóstolás, ízlelés kódjai, valamint az asztali viselkedés megannyi szabálya a kulturális kommunikáció részei, és ennek szakavatott ismerői akadnak az irodalomban is.²

1 BALÁZS Géza, „Az étel konszenzusteremtő” = *Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei*, szerk. BALÁZS Géza – BALÁZS László – VESZELSZKI Ágnes, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 9.

2 MÓRICZNÁL az evés közösségi cselekvés, mely képes ellenségeket kiengesztelni. „Egy időre mindenki elfelejtett minden bánatot és minden haragot... Ez az igazi perc, s e percben a tál az asztalon, a tányér, a kés, a villa, ezek a legdicsőbb szerzőszámok, s a szájban szétfolyó nedvek, a pác íze, a tejfelek, a fűszerek, a zsírok, a jól sült, friss kenyér, a jó könnyű, iható szőlősi bor. Ez olyan gyönyörű és nemes érzésekkel fonta össze a társaságot, hogy ebben a szent pillanatban senkinek nem volt gyilkos szándéka felebarátja ellen.” MÓRICZ Zsigmond, *Árvalányok = Uő, Házasságtörés*, Budapest: Szépirodalmi, 1985, 37.

Parti Nagy prózájában az evés tevékenysége leggyakrabban emberfeletti bekebelezésként jelenik meg, a zsír pedig olyan ballaszt, amely többnyire a lelki feszültségekből adódó egyensúlyvesztés visszabilentéséért felelős. A Parti Nagy-féle hasnovellákról, gasztroesszékről³ összefoglalóan elmondható – amit a kritikák többsége is kiemel –, hogy három hangsúlyos kulcsmotívumból építkeznek: nyelvközpontúság, irónia, töredékesség. A novellák többségében a narráció az elbeszélő monológ-, illetve áriaszerű megszólalásaiból épül fel, a történetek nyelvhasználatát „egy személy (bizonyos esetekben fiktív, megképzett személy) szólama”⁴ határozza meg és uralja, még akkor is, ha mondandóját egy másik szereplő közvetítése által kapjuk. Főhőseinek többsége kényszeres cselekvő, ami főként az evésben és a megállíthatatlan közlési szándékban nyilvánul meg, hiszen Parti Nagy Lajos szövegeiben ez a kettő óhatatlanul összefonódik:

Az egészséges test borzasztó élvhajhász, kérem tisztelettel, és ha vérszemet kap, nem áll meg önnön természetes határainál, a bőr, köröm és szőrzet hármas határán, de nem ám! Hanem kicsap magából, akár a tenger, mert ellenállhatatlan sóvárgást érez, olyat, hogy a haja belefájdul [...]. Megtámadok mindent ezen az utolsó napon, mindent, ami hús, ami cukor, ami só, ami csak a szegény szájamon úrmértékileg átkergethető.⁵

Hőseinek pedig minden nap utolsó, minden nap végelszámolás. Úgy esznek, mintha minden étkezés utolsó lenne, és úgy beszélnek, mintha végső órájukban, életük befejezéseként mesélhetnék el történetüket. Parti Nagy Lajos egy interjú során érintőlegesen szól ennek lehetséges írói szándékáról: „...engem íróilag talán mindennél jobban az izgat, hogy miképpen lehet egy embert úgy beszéltetni, tehát nyelvet adni a szájába, hogy elárulja magától azt, amit még se ő, se én sem tudok róla.”⁶ Ehhez beszéd- és szájhősöknek kell lenniük, a szó mindennemű értelmében. Lakmározási és közlési kényszerük nem ösztön által vezérelt, hiszen a természeti készletet megállna a telítettség érzésénél, a test (és elmondhatóság) határánál – sokkal inkább szellemi irányítás (vagy defekt) hatására kényszeres cselekvők. Parti Nagy szövegeiben az evéssel kapcsolatos metaforák és hasonlatok megjelenése is számottevő, mint például: „akkora a volt a nevetése, mint egy hurkatöltő”⁷, „erős aceton és sült oldalas-szaga van”⁸, „szomorúan eveztek a zsírszag és szegényszag – az élet – tengerén”⁹, viszont jelen tanulmányban csupán azon művek vizsgálatára szorítkoztam, melyekben az evéssel kapcsolatos motívumoknak intenzív jelentésképző szerepük van.

3 A kifejezés Cserna-Szabó Andrástól származik. Ld. CSERNA-SZABÓ András, *Levin körút: hasnovellák, gasztroesszék*, Budapest: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2004.

4 SZILÁGYI Márton, *Metamorphoses prosae. Parti Nagy Lajos: A hullámzó Balaton = Tükördara. Írások Parti Nagy Lajos költészetéről, prózájáról és drámáiról*, szerk. NÉMETH Zoltán, Budapest: Kijárat, 2008, 129.

5 PARTI NAGY Lajos, *Az étkezés ártalmasságáról*, Budapest: Magvető, 2011, 130.

6 *Utálok történeteket kitalálni. Beszélgetés Parti Nagy Lajossal*, Jelenkor, 2012/3, 296.

7 PARTI NAGY Lajos, *A fagyott kutya lába*, Budapest: Magvető, 2006, 47.

8 PARTI NAGY Lajos, *Mi történt avagy sem*, Budapest: Magvető, 2013, 108.

9 PARTI NAGY Lajos, *A hullámzó Balaton*, Budapest: Magvető, 2009, 83.

1. Engedetlen testek

Az egyes korok testideáljai reprezentálják azt az értékrendszert, amely a különböző társadalmakban, időszakokban az emberek saját testükre irányuló figyelmét meghatározza. Ez a figyelem a mindennapi cselekvésekre, tevékenységekre is hatással van, ezért a politikai hatalom saját céljainak megvalósítása érdekében a testre mint a hatalom tárgyára és eszközére tekint, létrehozva ezzel az egyes korszakok politikai anatómiáját.¹⁰ „A testet minden társadalomban koncentrált erők veszik körül, amelyek kényszerítéseket, tilalmakat, vagy kötelezettségeket rónak rá”¹¹, ezeknek a parancsoknak a teljesíthetőségét vagy teljesíthetetlenségét ábrázolja Parti Nagy Lajos az evés és a fogyókúrázás aktusán keresztül. Hősei legfontosabb törekvése, hogy rájöjjenek, a testüket ért kényszerítő erők feszítéséből hogyan tudják túlélni, átzálni magukat arra az oldalra, ahol a zsírszövet védőfalként funkcionál számukra. A foucault-i gondolatmenet értelmében a mindennapok apró, parányi részleteiben a test manipulálásának formái fedezhetők fel, amire a test elkerülhetetlenül válaszolni kényszerül, „ügyes lesz, erői megsokszorozódnak”¹² vagy éppen élete végéig zabálni lesz kénytelen.

A következőkben Parti Nagy hőseit (antihőseit) vizsgálom aszerint, hogy a különböző korszakokban egyesek miként dőlnek be a politikai-hatalmi utasításoknak, mások miként játsszák ki őket, és gyakorolnak kvázi-uralmat a testük felett. Mivel a hatalomfelfogásoknak, a hatalom fogalmának is rendkívül szerteágazó irodalma van, a következőkben szükségszerűen szűkítéssel élek, és a hatalmat mint a testre gyakorolt kényszerítő erőt értelmezem.

1.1. Szovjetizált testek

A szocialista realizmus – vagyis a Szovjetunióból importált kultúrpolitika – testre irányuló reformjaival számos kiváló angol nyelvű szakirodalom foglalkozik.¹³ A szocialista diktatórikus rendszer a dresszírozás, trenírozás által olyan uniformizálható testeket kívánt létrehozni, melyeket a kollektívként hirdetett célkitűzések érdekében bármikor alkalmazhatott. A privát testekbe ültetett állami ideológia az egyes ember számára meghatározta a helyes viselkedési, étkezési, szórakozási cselekvéseket, mindez egyúttal figyelő őrszolgálati pozíciót is biztosított a hatalom számára. Magyarországon az 1945–1948 utáni kommunista kultúrpolitika – és meglátásom szerint ezáltal a domináns testfelfogás – mintáiban leginkább az 1930-as évek sztálinizmusához kapcsolódott.¹⁴ Ezen korszak élehetetlen, irracionális mindennapjai szolgálnak alapul Parti Nagy

10 Michel FOUCAULT, *Felügyelet és büntetés. A börtön története*, Budapest: Gondolat, 1990, 18.

11 *Uo.*, 82.

12 *Uo.*, 82.

13 Keith A. LIVERS, *Constructing the Stalinist Body*, Lanham MD: Lexington Books, 2009.; Tricia STARKS, *The Body Soviet*, University of Wisconsin Press, 2008.; David Lloyd HOFFMANN, *Stalinist Values*, Ithaca NY: Cornell University Press, 2003.

14 Ld. SCHEIBNER Tamás, *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei 1945–1953*, Budapest: Ráció Kiadó, 2014, 23–47.

Lajos *A hullámzó Balaton*¹⁵ című kötete novelláinak. A kötet novellái jórészt át, illetve újraírások, a *Se dobok, se trombiták*¹⁶ című tárcagyűjteményből, vagyis a valamikori mindennapok reflexiói, kontúrjai fogalmazódnak meg bennük.

1.1.1. A hullámzó Balaton

A kötet címadó novellája a megjelenített kor politikai visszasságait élezi ki egy olyan életút bemutatásán keresztül, amely megpróbál együttműködni az ideológia elvárásaival és elképzeléseivel – a kommunista-szocialista sportpolitikával –, s így születik meg az ideológia torz gyümölcse: Balatony Kálmán. A novella elbeszélője egy evőbajnok, aki feleleveníti emlékeit, életének mozzanatait, és azzal szorosan összefonódó sportolói pályafutását. Visszaemlékezése a „sportolói (ön)életraajz narratív mintázatá”¹⁷-ra épül, elbeszéli karrierjének főbb állomásait, amely testi növekedésének, gyarapodásának történetébe íródik bele. Emlékei teste átalakulásának bizonyos fázisaival köthetők össze, a gyomor úrtartalmának tágulása a sportolói életpálya szerves mércéje. A novellában a „szociológiai pontosság imitálásáról lenne szó: minden olyan, mint egy dokumentumszerű ábrázolásban, csak éppen a tárgy van máshonnan (a fantáziából) kölcsönözve”¹⁸, ezáltal keverednek a groteszk elemek a tényszerű igazságokkal.

A Rákosi-éra és a Kádár korszak domináns testfelfogása igen hasonló: az emberi test bekerül a hatalom gépezetébe¹⁹, a politika erejét azáltal gyakorolja, hogy edzik, acélozzák a testeket a jobb munkabírás érdekében, így a gondolkodás módját is át tudják alakítani²⁰ – a mindennapi élet legkisebb parcelláiba beférkőzve ültetnek hangzatos szövegeket az egyének fejébe, akárcsak a következő szlogen:

*Egy kicsi mozgás mindenkinek kell, a karosszékből álljanak most fel!
Ez a kis torna néhány percen át, ne tessék félni, senkinek sem árt!*²¹

A korszak jellemzéseként megvilágító lehet az a mondat, amit Keith Livers könyvében idéz Sztálin egy 1931-es konferencián adott beszédéből: „itt az ideje annak, hogy elfogadjuk az új korszak számára megfelelő irányvonalat: a mindenbe beavatkozó politikát.”²² Ez az elképzelés elmosza a határt az állami, hivatalos ideológia és az emberek privát élete között.

Balatony Kálmán a párt által támogatott Édesipar sportzabáló egyesületnél leigazolt evősportoló. A szöveg „mesterien idézi meg a szocialista sportvilágot, a pártérettel összefonódott egyesületi karrier hitvány sablonjait – írja Györffy Miklós –, és a zabálásban mint versenyszerűen úzótt teljesítménysportban

15 PARTI NAGY Lajos, *A hullámzó Balaton*, Budapest: Magvető, 2009.

16 PARTI NAGY Lajos, *Se dobok se trombiták*, Pécs: Jelenkor, 1993.

17 FODOR Péter, *Térfélcseré*, Budapest: Kijárat, 2009, 187.

18 SZILÁGYI, I. m., 130.

19 FOUCAULT, I. m., 83.

20 HOFFMANN, I. m., 25.

21 *Tévétorna*, A Magyar Televízió esti műsorának szlogenje 1975–1989.

22 LIVERS, I. m., 8.

ragyogóan sűríti a rendszer ostobaságait és embertelenségeit.”²³ A kommunizmusban és szocializmusban kiemelt támogatottságot élvezett a sport területe, ahogy Sággy Miklós is hangsúlyozza, mivel az „edzett (magyar) atléta teste [...] a dolgozó nép duzzadó életkedvét, tettekészségét, lelkesültségét volt képes kifejezni, a tömegsport pedig a (mesterségesen gerjesztett) munkaversenyre trenírozta és készítette fel a dolgozó embereket.”²⁴ A politikai funkciók közül a sport több területen is érintett, tömegszervező ereje, diplomáciai, agresszív vagy honvédelmi alkalmazhatósága hatékony eszköz volt a vezetők kezében. A Rákosi-érában, valamint a Kádár-korban is nagy figyelmet szenteltek a sport területének, szimbolikus erőt tulajdonítottak neki, hisz a kiemelkedő sportteljesítmény – a pártvezetők elgondolásában – tanúbizonyságot tett a jól működő politikai rendszerről. A sportsikerek fényében tetszelegve Rákosi ki is jelentette egy beszédében (miután labdarúgásban a magyar csapat megverte az angolt): hogy „határ a csillagos égbolt”.²⁵ A sportsikerek nemzeti büszkeséggel tölthették el az országot, és talán pillanatnyi fellélegzést nyújtottak a mindennapok szűkösségéből. A politika pedig elérte kívánt célját, hogy *látszólag* igazolja önmagát, és bizonyítsa fölényét a nyugattal, a kapitalizmussal vívott harcban. A novella elbeszélője is beszámol arról, amikor politikai támogatottságból kaptak negyvenöt kiló vörös kaviárt nyilvános felajánlásuk teljesítéséhez, a felszabadulás 30. évfordulójára, ahol pártszemélyek is megjelentek: „Biszkü elvtárs is megtekintett minket, hozta a tévé is.”²⁶ Ebből az epizódból érzékelhető a szövegben a sport és a párt ünnepi rituáléinak összefonódó, szoros kapcsolata.

Ezek a sporttörténeti momentumok jól mutatják, hogy a kor ideológiája miként tekintett a sportra, a sportolói test társadalmi hasznára. Ennek dacára a novellabéli evősport nem erőtlől duzzadóvá, fitté teszi a sportolókat, hanem éppen ellenkezőleg, hájassá, mozgásképtelenné. Egy ilyen terebélyes, zsíros test az ideológia torzszüleménye, amely éppen a kezdeti elgondolás célképzetére, a *munkára* teszi alkalmatlanná az egyént. A Parti Nagy által létrehozott párhuzamos univerzumban az ember egyetlen lehetősége a kommunista-szocialista ideológiával szemben, ha saját testét zsírral kibéleli. Így használhatatlanná teszi azt, amit az ideológia célzottan alkalmazni kívánt: a munka eszközét, a testet. Ezáltal válik fizikai értelemben érzékelhetővé a szellemi szabadság, a belső tágulás, így az evés mint az (ön)felszabadítás egyfajta eszköze, egyéni, csendes lázadás – „dolgozik bennük a zsír, a hormon, a velő, a kicsike, buta akarat.”²⁷ A novella elbeszélőjének élettörténete a zsigerekig ható hatalommal való szembeszállás abszurd szimbóluma, az ellenállás egyedüli helye pedig a zsíros test, amely fölött az uralkodási minták csak torz formában (egy hibrid test kialakításaként) működtethetők.

23 GYÖRFFY Miklós, *Líra és epika határán*, Magyar Napló, 1995/5, 42.

24 SÁGHY Miklós, *Testviszonyok Parti Nagy Lajos két novellájában*, Holmi, 2013/10, 1256.

25 *Uo.*

26 PARTI NAGY Lajos, *A hullámozó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, Budapest: Magvető, 2009, 13.

27 *Uo.*, 5.

1.2. Fogyasztói testek

A kapitalista társadalomban sem maradnak a testek ellenőrizetlenül, parancsok és investíciók tárgyai lesznek, melyeket a hatalom közvetetten, leginkább az ipari szektoron keresztül manipulál. Arra már több kritikai társadalomfilozófiai mű²⁸ rávilágított, hogy ez a hatalom nem helyezhető konkrét emberek kezébe, ugyanis anonim módon strukturálja az emberek életét, és a testek felett elsősorban nem törvények nyomán, hanem normalizálás útján fejt ki hatását (például elérhetetlen testideálok szuggerálásán keresztül). A tömegfogyasztás a tömegtermelés szükséges párja²⁹, megvalósulásához pedig alany, fogyasztó, vagyis test kell. Az evésre, étkezésre vonatkozóan a médián keresztül permanensen üzenetek, parancsok érik az embereket, az ételek az öröm, a boldogság hordozóivá váltak, a bioritmus helyett a média vette át az evés szabályozását.³⁰ A továbbiakban elemzendő Parti Nagy-szövegek hősei fogékonyak ezekre a médiaüzenetekre: „A szauna, a bigmac, az alapdolog, mit hittél? Mint az anyatej vagy a dzsepot”³¹, könnyen bedőlnek az ízek csábításának, majd ezt próbálják korrigálni fogyókúrázással és fitneszezéssel. Számukra az ellenállás is problematikusabb, hiszen az őket befolyásoló hatalom névtelen, arctalan, így ezt felismerni és ellene tiltakozni is lehetetlen vállalkozás. A fogyasztói társadalom testfelfogása kapcsán leginkább Csabai Márta, Erős Ferenc és Forgács Attila magyarországi kutatásaira³², valamint Mike Featherstone könyvére³³ támaszkodom, akik szerint a modernitásban a test társadalmi objektummá vált, melyre az intézményes hatalom írja jeleit; olyan médium, amelyre a hatalom, tudás, ellenállás írja utasításait, hogy különböző intézményes rendszereken keresztül megfigyelhesse őket.³⁴

A fogyasztóipar szüntelenül ígérget az embereknek (ízletesebb, hatásosabb, nagyobb), és szüntelenül be is csapja őket – erre alkalmanként ráeszmélnek Parti Nagy Lajos hősei is, és ez a belátás saját (testi) helyzetükre való reflexióra sarkallja őket.

1.2.1. Zsírvasárnap

A *Zsírvasárnap* című rövid elbeszélésben egy hétvégi napon, „sétaidő”-ben Isztambulékat látjuk feltűnni egy fehér sátor előtt, ahol egészségállapot-felmé-

28 Ld. pl. FOUCAULT, *I. m.*; Max HORKHEIMER – Theodor W. ADORNO, *A felvilágosodás dialektikája*, Budapest: Gondolat-Atlantisz, 1990.

29 Mike FEATHERSTONE – Mike HEPWORTH – Bryan S. TURNER, *A test. Társadalmi fejlődés és kulturális teória*, Budapest: Józsefvég Műhely Kiadó, 1997, 72.

30 FORGÁCS Attila, *Médiaüzenetek és evészavarok = Gasztroszemiótika. Az étkezés jelei*, szerk. BALÁZS Géza – BALÁZS László – VESZELSZKI Ágnes, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 88.

31 PARTI NAGY Lajos, *A fagyott kutya lába*, Budapest: Magvető, 2006, 164.

32 CSABAI Márta – ERŐS Ferenc, *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei*, Budapest: Józsefvég Műhely Kiadó, 2000.

33 FEATHERSTONE – HEPWORTH – S. TURNER, *I. m.*

34 CSABAI Márta, *Az egészség és a test szociális reprezentációi, a kontroll, a felelősség és az identitás összefüggései = Az általánostól a különösig*, szerk. CZIGLER István – HALÁSZ László – MARTON L. Magda, Budapest: Gondolat-MTA Pszichológiai Kutatóintézet, 2002, 374.

rés zajlik. Sorban állnak, lassan araszolnak előre, Isztambulné prospektusból a koleszterin veszélyeiről félmondatokat felolvassa fokozza férjében a vizsgálat miatti ideges, feszült hangulatot. A visszafojtott aggodás, szorongás oka a zsír, a már meglévő, bőr alatt duzzadó hájréteg: „lestrapáltak, túlsúlyosak, ahogy az itt szokás, koraközépkorú pár.”³⁵ A novella egy társadalmi szituációt, a rendszerváltás után („emdéef-sonkáért húsvét táján”³⁶) beálló helyzetet idézi fel. A piac egyre erősödő terjeszkedésével minden társadalmi réteget érintő változás állt be, az új rendszer kézzelfogható (és ehető) szabadságot kínált. A kapitalizmus hozadékaként a médián, reklámokon („Meg a májba. A tojásba. A rántotta egy időzített szívbomba, azt mondták a rádióba”³⁷) át az evést és a testet egymásnak ellentmondó üzenetek érik³⁸ – ezekre a mágikus erővel bíró felszólításokra fogékony embertípust teszi nevetség tárgyává a szöveg. Arra csak a novella végén eszmélünk rá, hogy „két túlsúlyos, koraöreg galamb”³⁹, és nem emberek aggodalmait olvassuk. A szereplők cseréjén (ember-galamb) alapuló játékkal teremt komikumot az író. Joci és Ili, a két túlsúlyos galamb is a propaganda manipulációjának áldozatául esik. A reklám által az egyének rákényszerülnek arra, hogy érzelmileg meghasonlottan folyton ellenőrizték magukat, testüket⁴⁰ – a galambokat is e világ törvényei irányítják, így testi egészségük felmérésére várva – tudván, hogy túlsúlyosak – már felsejlik bennük, mi lesz a (végső) diagnózis. A mértéktelenségük következményeivel való szembesülés érzelmi töltetű, szégyenérzettel társul. A preventív orvoslás, „bevezetve az »önmagunk okozta betegség« kategóriáját”⁴¹, elérte, hogy az emberek felelősséget vállaljanak saját egészségükért; a tubicák amiatt aggodnak, hogy ők maguk hívták közelebb a halált, és ha már így van, akkor „nem jobb, ha tudod mi az ábra? Hogy kapol-e infarktust?”⁴² A fehér sátorban a sokat hallott tiltások és szavak megisméltódnak: „ne dohányozzál”, „meg kell tartani zsírsegenységet”, „koleszterin”. A félelem beigazolódni látszik, felelőségük van testük felett, a halál fenyeget a legkülönbözőbb, legártalmatlabbnak tűnő helyekről: „Mit tudom én már, lehet hogy az is tele van vele, a fagy. Minden tele van infarktussal.”⁴³ A médián át az evésre vonatkozóan többszörösen ellentmondó üzenetek érik a testeket, ami médiaskizofréniaként definiálható.⁴⁴ Hivatalosan senkinek nem kell felelnie azért, hogy mit, hogyan és mennyit fogyaszt, viszont a normatív társadalmi értékek, ideális (vékony, vagyis egészségesnek vélt) testek szuggerálásán keresztül az embereknek

35 PARTI NAGY, *A hullámzó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, 57.

36 *Uo.*, 57.

37 *Uo.*, 60.

38 Az evésre vonatkozó üzenetek nem túl kreatív módon 5 kategóriába sorolhatók: Légy sovány!, Egyél, fogyassz!, Félj az ételektől!, Az étel el fog fogyni!, Nem vagy elég nőies/férfias! Ld. FORGÁCS, *Médiaüzenetek és evészavarok*, 88.

39 *Uo.*, 54.

40 FEATHERSTONE – HEPWORTH – TURNER, *I. m.*, 77.

41 *Uo.*, 87.

42 PARTI NAGY, *A hullámzó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, 60.

43 *Uo.*, 63.

44 Egymást kölcsönösen kizáró üzenetek egyazon üzenetben: „Fogyassz többet, légy sovány!” Ld. FORGÁCS, *I. m.*

(és a galamboknak is) el kell számolniuk saját testükkel, annak méretével vagy a koleszterinszinttel: „csak te ne naugyezzél! Álljál be, mérecedjél.”⁴⁵ A tubicák számára az önreflexió ontológiai szinteket is megszólltat, hiszen ezen a vasárnapi délutánon ráeszmélnék testük halandó mivoltára, és arra, hogy a halál bármikor értük jöhet. Nem lesz több vagy tovább, csak „egy abba-maradt séta”⁴⁶, és ezért „ólomboldog”⁴⁷ ez a délután. Noha mindannyian tudatában vagyunk végességünknek, mégis tesszük a dolgunk, tervezünk, számolunk előre, kivesszük „reggel a karajt a mélyhűtőből.”⁴⁸ Egy-egy ilyen pillanat azonban, melyben halálunkkal gondolunk, kiköckent a súlytalanságból. Ezzel ellentétben az evés, az ivás a világgal való szüntelen kölcsönhatást biztosítja, a még-it-tétet erősíti bennünk, így egyfajta megnyugvás, biztosíték és kapaszkodó az életbe és az élő testünkbe. Ez a megnyugvás pillanatnyi (kvázi-uralom), ugyanis a fogyasztói társadalomban is megszabják a test mozgásterét, szinte láthatatlanul, folyton szemünk előtt lebegtető jelekkel, ellentmondásokkal teli utasításokkal, amelyeknek ha bedőlünk, félelemmel lesz tele hátralevő életünk. Parti Nagy Lajos egy interjúban így fogalmaz a galambok kapcsán: „Egy groteszk madár. Mindennapi tapasztalata a városi létezésnek, mint a szmog vagy a kutyaszar.”⁴⁹ Így a novella egy olyan könnyen felismerhető (a reklám által manipulálható) társadalmi típus karikatúrájaként is olvasható, értelmezhető, mellyel bárhol találkozhatunk a városban, akárcsak a galambokkal.

1.2.2. A magyar gyomor és Az étkezés ártalmasságáról

68

A magyar gyomor című novella szereplője (a *Mi történt avagy sem*⁵⁰ című kötetből) és *Az étkezés ártalmasságáról*⁵¹ elbeszélője egy és ugyanazon személy. Ezzel a gesztussal Parti Nagy egy szociografikus fikció univerzumát tárja elénk, amelyben a privilégiumot élvező szereplőit több helyszínen és különböző szerepekben ismerhetjük meg: ilyen figurája Fibinger, a fitneszi szörny is.

Fibinger korunk társadalmának szülötte, az állandó fogyasztó, aki már nem fél a testi következményektől, állapota patológiás: „zabolátlanul kövér. Professzionális, ebből él és ebbe hal bele.”⁵² Bemutatkozásában nem habozik megemlíteni szakavatottságát, miszerint „ő szaknévsorképes demonstrátor obezitológiákon.”⁵³ Az elbeszélő nem művész vagy alkotó, sokkal inkább a teste fölött hatalmát veszített egyén. *Az étkezés ártalmasságáról* drámai feszültsége Fibinger fizikai és lelki életének konfliktusából eredeztethető, hiszen permanensen enni, fogyasztani kénytelen, lelke, „mely halhatatlan, [...]”

45 PARTI NAGY, *A hullámzó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, 60.

46 Uo., 58.

47 Uo., 63.

48 Uo., 62.

49 *Röptér. Parti Nagy Lajossal beszélget Csontos Erika*, ÉS, 2001/11, 15.

50 PARTI NAGY Lajos, *Mi történt avagy sem*, Budapest: Magvető, 2013.

51 PARTI NAGY Lajos, *Az étkezés ártalmasságáról*, Budapest: Magvető, 2011.

52 PARTI NAGY, *Mi történt avagy sem*, 174.

53 Uo., 174.

nem kövér, csak nagyon szomorú.”⁵⁴ Parti Nagy Lajos saját elmondása szerint 2001-ben kezdte el írni a szövegrészleteket a könyvhöz, az idő múlásával „ez a hatalmas, sokágú fitnesszipar a tíz év alatt nagyon is átalakult. Ahogy a közfogyasztónak az étkezéshez való viszonya is. Még több habzsolás, még több öröm és még több büntudat. Még krémesebb halálfélelem.”⁵⁵ Fibinger már visszafordíthatatlanul érzékennyé vált a média hatalma által testét ért kényszerítő erőkre: „én képtelen vagyok a kevésre. A megállásra félúton. Belekóstolni? Aki belekóstol, az amatőr, csillagvirágom.”⁵⁶ A „bestiális kép”⁵⁷, mely evésre készíti, már teljesen elhatalmasodott fölötte, a lélek pedig teljesen tehetetlenül az öngyűlölés kiúttalan spiráljába került.

Fibinger látszólagos célja az „Emese Acapulco Diabetikus Gyógyíró” révén fogyókúrára ajánlott csodaszer eladása. A méregtelenítő alatt valójában ukrán unicumot kell érteni, amelynek fogyasztása után egyre inkább lerészegedik Fibinger az előadói pulpituson. Így láthatjuk, hogy milyenek a fitnesszi szörnyek: érzelmileg labilisak, boldogtalanok, testükkel, önmagukkal meghasonlottak, és ezt kompenzálják „fitneszezéssel” és különleges gyógy módokkal, amelyek képtelenek a problémák forrását orvosolni, mert azok lelki eredetűek. Az evés kultúrája az utóbbi évtizedekben sokat formálódott, fitneszesedett, a társadalom is másképp viszonyul az étkezéshez, új embertípusok, szokások, félelmek jelentek meg a táplálkozással kapcsolatban. Az eddigiek értelmében ez összefüggésbe hozható azzal, hogy a testet ért kényszerítő erők forrása névtelen, testetlen. Balatony Kálmánhoz hasonlóan Fibinger is torzszüleménye saját kora társadalmának: túlsúlyos fitnessguru („a szereposztásról nem voltam ugyan teljes mértékben megkérdezve, ami úgy lett kialakítva, hogy én legyek az elrettentő példa”⁵⁸), s bár ő maga képtelen uralkodni testén, mégis arra buzdítja közönségét: „Vegyék kezükbe a testüket, jobb ma, mint holnap!”⁵⁹ A felkínált módszer a diéta, a fogyókúra. A mindenki számára ismert, hiten alapuló tudománycsinálás „művészetében” – a fitneszvilágban – mindenről és mindennek az ellenkezőjéről is *kísérletileg* bizonyították, hogy igaz, így nem tudhatjuk, hogy mi segít, vagy mi ártalmas a halálunk felé vezető úton. Tanulsgként ennyi marad: „Az igazság olyan, mint a meggy mag, vagy van a befőttben, vagy nincs.”⁶⁰

1. 3. Groteszk testek

Mihail Bahtyin François Rabelais művészetét elemezve⁶¹ fejti ki nagyhatású gondolatait a középkori karneváli kultúráról, a groteszk test fogalmáról, a

54 PARTI NAGY, *Az étkezés ártalmasságáról*, 44.

55 *Utálok történeteket kitalálni. Beszélgetés Parti Nagy Lajossal*, Jelenkor, 2012/3, 294.

56 PARTI NAGY, *Az étkezés ártalmasságáról*, 73.

57 *Uo.*, 105

58 *Uo.*, 52.

59 *Uo.*, 54.

60 *Uo.*, 53.

61 Mihail BAHTYIN, *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, Budapest: Európa Könyvkiadó, 1982.

nevetésről, a lakmározás népi ünnepi formáiról. Keith A. Livers *Constructing the Stalinist Body* című könyvében úgy értelmezi Bahtyin koncepcióját a karneváli kultúra emberéről, mint amely tükröt tart a sztálinista ideológiának: leráznak magukról minden hatalmat, kényszerítő erőt, mindent, ami ideológiai szabályt vagy illemtant, jól- és rendre neveltséget akar rájuk erőltetni. A vásári ünnepeken a karneválon kívüli életet parodizálták, ugyanis ezeken a mulatságokon „az arc és az ülep fölcserélhető voltának logikája”⁶² lép működésbe. Véleményem szerint Bahtyin groteszk testről alkotott koncepciója jól alkalmazható számos Parti Nagy Lajos-szöveg hősének bemutatására. A társadalom által groteszknek tekintett testeknek szánt sajátos funkció nemcsak a sztálinista kultúrák jellemzője, hanem korunk társadalmáé is: ellenpontjai a média által közvetített idealizált testalakoknak, amelyeket tökéletesként, hibáktól mentesként ábrázolnak, mely ideálképekhez lehetetlen felnőni.⁶³

Parti Nagy korábban elemzett szövegeiben látható, hogy Balatony Kálmán és Fibinger is groteszk testek birtokosai. Testük formátlansága, ormótlansága, határtalansága a folytonos zabálás, evés következménye, vagyis groteszk minőségük forrása az evés és ivás: „Az evés és az ivás a groteszk test egyik legfontosabb megnyilvánulása. [...] A test az evésben kilép saját határai közül, magába nyeli, fölfalja, szétszaggatja, bekebelezi a világot, a világból és a világ rovására gyarapodik és növekszik.”⁶⁴ Kálmán és Fibinger az inkorporáció által tudatosan készülnek az egész világ bekebelezésére. Az evés folyamán nyerik el a(z életük fölötti) hatalmat, minden zabálás ehhez a világhoz köti őket, ezáltal válik lehetségessé – Balatony Kálmán szavaival – *kitolni a halált*.⁶⁵ A groteszk testek így valamiféle kozmikus tudás egyedüli birtokosai, melyet más (karneválon kívüli, normalizációt követő) emberek nem érhetnek el, ugyanis a groteszk testek, melyek szüntelenül esznek és isznak, a világból gyarapítják önmagukat, a világot (és halált) leigázva lakmároznak. A „groteszk test nem válik külön a környező világtól, nem zárt, nem befejezett, nem kész, minduntalan kiárad önmagából, túlcordul saját kontúrjain”⁶⁶, a groteszk testhatárok áthelyeződnek, elmozdulnak a test-világ választóvonalai; Kálmán is képessé válik, hogy a sztaniolt beépítse testébe. A *hullámozó Balaton* főhőse sportolói karrierje befejeztével bezárkózik lakásába, csak a saját testhatárának feszegetése a rögeszmés célja, „elég vagyok magamnak, bezárkózom ide, lebotok és építkezem.”⁶⁷ A saját testhatár leküzdésére, a világgal való összekeveredésre további példaként szolgálhat Parti Nagy Lajos újabb hősének, Morosgoványinak a teste is.

A *fagyott kutya lába* című kötet címadó novellájának⁶⁸ elbeszélője egy orvos, akit felkeres a vérző fejű egyenruhaszabó, Morosgoványi. A vizsgálóá-

62 *Uo.*, 17.

63 FORGÁCS, *Médiaüzenetek és evészavarok*, 93.

64 BAHTYIN, *I. m.*, 347.

65 PARTI NAGY, *A hullámozó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, 9.

66 BAHTYIN, *I. m.*, 36.

67 PARTI NAGY, *A hullámozó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, 17.

68 A novella egyik legfontosabb pretextusa az *Egy elmebeteg nő naplója*, a csáthi szituációk, szöveghelyek utalásszerűen jelennek meg Parti Nagynál.

gyon ülő katona fékezhetetlenül, a legapróbb részletekbe menően igyekszik elmesélni az orvosnak, hogy miként szerezte fejsérülését. Az ösztönök intenzív működtetői, manipulátorai Morosgoványi gondolatainak, vízióinak és cselekedeteinek is. Morosgoványi elsősorban teste által van jelen a világban. Az egyenruhaszabó számára az ösztönök olyan tudattalan, rejtélyes mozgatók – „érteni azt klinikus ésszel meg nem lehet, kérem, hogy mivégre van, ha föláll az emberi fasz”⁶⁹ –, mint *A hullámzó Balaton* elbeszélője esetében a belső űrmérték talánya. A bahtyini gondolatmenetet követve e szöveg kapcsán kiemelhető, hogy a groteszk testek legfontosabb részei a kinövészek, azok a helyek, ahol a test túlrad önmagán, ahol úgy folytatódik, hogy ezáltal kapcsolatba lép más testekkel, „ilyen rész mindenekelőtt a has és a phallosz.”⁷⁰ Morosgoványi azáltal válik groteszk test birtokosává, hogy az alteste irányítja, emiatt tud kilépni saját testhatárai közül, és összekeveredni a világgal. A nemi és más testi szükségletek (mint az evés) mechanizmusukban hasonlóak⁷¹, lefolyásuk ugyanazon közegben, a testen/testben zajlik és folyamatosan kering, a szexualitás és táplálkozás az élet állandó folytatását, megismétlését szimbolizálja.⁷² A novellában a disznóölés folyamatának leírása egy nemi aktusára emlékeztet: „nagy pösze testeket a teknőben megforgatták, és cupogott a forró, véres szőr, tanársegéd úr, kérem, és sár ide vagy oda meg a szar, arra a tiszta gőzre mégis rá lehetett feküdni.”⁷³ A nyelvjátéknak köszönhető „széhangzások”-ban megfigyelhető, hogy az étkezéshez kapcsolódó szavak, mondatok az obszcenitás irányába (is) mutatnak, kétértelműség jön létre, felerősödnek a szexuális jelentéstartalmak. A húscafatok között átélt nemi kielégülést így idézi fel a beteg: „ez a feltüzelt és dagadó teremtetés, ki már csak gurgulázott és szuszogott, és a nyílásain keresztül beszélt hozzá, azzal a közvetlenséggel, mint a kolbász hús vagy az angyalok.”⁷⁴ Az egyenruhaszabó szünni nem akaró vágya kielégülést nyert, amikor Századosné és disznó, valóság és illúzió egybegyűrődtek. A testek közötti határok ekkor eltűntek, a groteszk test specifikuma, hogy képes összekeveredni a külvilággal, annak dolgaival, tárgyaival.⁷⁵ Ezen választóvonalak összemosisodásának következtében – Bahtyint követve – „a fölfaló és a fölfalt hús keveredése annyira szervezen kötődnek egymáshoz, hogy nehéz közöttük világos határokat vonni.”⁷⁶

A bahtyini gondolatmenetnek másik fontos mozzanata szerint a lakmározások szorosan összefüggnek a halállal, a pokollal. Ugyanis a „halál” szó

69 PARTI NAGY, *A fagyott kutya lába*, 8.

70 BAHTYIN, *I. m.*, 392.

71 Ld. Maslow-piramis

72 FORGÁCS Attila, *Az éhség, az evés és az étel pszichoarchaikus jelentésrétegei az evolúcióban, a kultúrában és az irodalmi szövegekben = Gasztroszemiótika. Az étkezés jelei*, szerk. BALÁZS Géza – BALÁZS László – VESZELSZKI Ágnes, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 33.

73 PARTI NAGY, *A fagyott kutya lába*, 11.

74 *Uo.*, 22.

75 BAHTYIN, *I. m.*, 384.

76 *Uo.*, 345.

„elemésztődést” és egyúttal „fölfalatást” is jelentett.⁷⁷ A bahtyini értelemben elgondolt groteszk testek kozmikussága a befejezetlenségben, határtalanságban rejlik, következésképp úgy halnak meg, hogy egyszerre új életet is keltenek.⁷⁸ Az evés folyamatában a szubjektum egyszerre alany és tárgy, vagyis egyszerre evő és ehető, így minden élő és bekebelező cselekvés egyúttal a halál aspektusát is magában hordozza. Erre Parti Nagy szereplői is reflektálnak, például Fibinger: „ugyana koporsóban, a mérgezett, lakkosra nyalogatott testünk koporsójában utazunk, melyre ugyanazon mozdulattal csukják reá a fedelet, ha finíta van a komédiának. Ugyanis egy fedél van, hölgyeim és uraim, egyetlen fedél.”⁷⁹ Morosgoványi pedig a következőképp: „A test szellőzetlen, sajgó palotájában úgy pereg a nemiség, akár egy nyirokezüst vízer, akár kinematográfban a szalag-pántlika, amit tán még a halál sem szakít el, legfőlőbb lekaristolja róla a sok egyenruhaszabót, meg tanársegédet, már bocsánat, egyszóval a csipisz földi embert, mint a légszart, kérem alázatosan, s mehet is tovább minden az idők végezetéig.”⁸⁰

Végül fontos kiemelni azt a bahtyini gondolatot, miszerint az emberi és az állati tulajdonságok, attribútumok és testrészek keverése a groteszk egyik ősi típusa⁸¹, amire ugyancsak találunk markáns példát Parti Nagy Lajosnál: a korábban már vizsgált *Zsírvasárnap* című novellát. A galambok Parti Nagy Lajos visszatérő szereplői, szövegeit bonyolult, rejtett csatornák, utalások kötik össze egymással. A *Zsírvasárnap* az elbeszélői pozíciót tekintve a *Hősöm tere*⁸² pretextusának tekinthető. A groteszk értelmében, ebben a szövegben az emberi test közvetlen kapcsolatba került más – állati – testekkel, ezáltal is bővítve a testek közötti átjárhatóság színterét. Parti Nagy Lajos szerint a galamb „egyszerre szent és profán, tehát mint metafora meglehetősen strapabíró.”⁸³ Vagyis a galambbal kapcsolatos motívumkeretben a groteszktől elvonatkoztatottan is szerepel a túlvilággal való kapcsolat.⁸⁴

77 Uo., 373.

78 Ahogy Keith A. Livers nevezi: „pregnant death”. Ld. LIVERS, *l. m.*, 7.

79 PARTI NAGY, *Az étkezés ártalmasságáról*, 46.

80 PARTI NAGY, *A fagyott kutya lába*, 9.

81 BAHTYIN, *l. m.*, 391.

82 PARTI NAGY Lajos, *Hősöm tere*, Budapest: Magvető, 2000.

83 *Röptér. Parti Nagy Lajossal beszélget Csontos Erika*, ÉS, 2001/11, 15.

84 Az állatok emberi tulajdonságokkal való felruházása a mesék világát idézheti fel bennünk, ahol nem új keletű az étkezés témájának boncolgatása (*Terülj, terülj asztalkám!*), sőt a fogyókúráé sem (Lázár Ervin: *A soványító palacsinta*). Parti Nagy Lajostól sem áll távol a meseírás gyakorlata, *A pecsenyehattyúk és más mesék* című könyvében a kakasnak „hat levesre való esze volt”, sőt hajdanán „az emberek még kisebbek voltak s könnyebbek, nem ám kövérek és kólaszagúak, mint máma”. Vö. PARTI NAGY Lajos, *A pecsenyehattyú és más mesék*, Budapest: Magvető, 2006.

2. Zsírbeszéd

Jelen tanulmány célja Parti Nagy Lajos prózáinak elsődlegesen test fölötti megközelítése, azonban úgy vélem, az előző fejezetekben a testről (és hatalomról) elmondottak hozzásegítenek az elbeszélések nyelvi megkomponáltságának megértéséhez is. Parti Nagy Lajos prózáinak nyelvi teljesítményéről több jelentős tanulmány íródott⁸⁵, valamint folyamatosan újabb elemzések jelennek meg és gazdagítják a recepciótörténetet.⁸⁶ Mindezen interpretációkat tudatosítva, az étkezésnek és az ehhez kapcsolódó motívumoknak előjogot biztosítva kívánok egy újszerű javaslatot megfogalmazni a szövegek megértéséhez.

A bevezetőben már elhangzott az a meglátás, hogy Parti Nagy Lajos hőseinek, elbeszélőinek folytonos szájinglerlési kényszere nemcsak az evésben, de a beszédben is megnyilvánul: „orvosilag regisztrált [...] abnormis beszéd-kényszeremet.”⁸⁷ A felszólalás primátusáért vívott harc minden társadalomban összekapcsolódik a hatalom különböző megnyilvánulási formáival, ahogyan a test fölötti uralom is. Parti Nagy hízóművészei az elbeszélésekben nem adják át másnak a megszólalás jogát, ezzel a beszédhez való jogosultság hatalma az övék. A *hullámozó Balaton* narrátorának beszédét, azaz a sportolói karrier alakulását leíró részeket a test belső tágulásának jellemzései szakítják meg: „Akkor kapott el először a mámor. Egy remegős érzés, hogy nagyobb az úrtartalmad, mint amekkora vagy, hogy egyre tágulsz belülről, egyre csak növekszel, ismeretlen, mély kamrák nyílnak, és kitolod a halált.”⁸⁸ Azáltal, hogy erről a testi tapasztalatról a narráció képtelen számot adni, arra következtethetünk, hogy a test olyan misztériumai, rejtelmek leírásával próbálkozik, ahová a nyelv már nem tud eljutni, ahol a fogalmaknak nincs hatalma a test felett. Fogalmi analízissel közelít testi titkok leírása felé, azonban a módszer elmondhatatlanságba ütközik. Parti Nagy hősei elsődlegesen a testük fölött szólnak a világhoz, ami által hatalmat gyakorolnak rajta, valamint ugyancsak testük révén kapcsolódnak össze, kommunikálnak más testekkel. A gyomor a kozmikus tágítható testhatárok közvetítője, ami tiszta nyelvi fogalmakkal nem definiálható, nem mesélhető el úgy, mint egy sportolói karrier, mint Kálmán élettörténete. Az evősportoló elsődlegesen a testi, és nem a nyelvi határokat képes átlépni.

Ettől eltérően jelenik meg a nyelv fölötti uralom *Az étkezés ártalmasságáról* című egyszereplős előadásban, amely Fibinger monológjából áll. A textus tehát színházi szöveggé válik értelmezhetővé, így belátható az is, hogy Fibinger monológja „írásá merevített beszéd”⁸⁹, és mint az ilyen leírt szónoklatok esetében, a retorizált nyelvnek az érvelés eszközeként is kellene szol-

85 Ld. Margócsy István, Szilágyi Márton, Németh Zoltán, Krommer Balázs, Balassa Péter, Fodor Péter, Angyalosi Gergely, Károlyi Csaba tanulmányait.

86 Ld. Neichl Nóra, Lapis József, Vaderna Gábor, Thomka Beáta tanulmányait.

87 PARTI NAGY, *Az étkezés ártalmasságáról*, 8.

88 PARTI NAGY, *A hullámozó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, 9.

89 NEICHL Nóra, *A grafitnesztől a wellnessig. Parti Nagy Lajos: Az étkezés ártalmasságáról*, Jelenkor, 2012/3, 321.

gálnia. Ezzel szemben ez az előadás tele van közhelyekkel és tautologikus állításokkal: „Hölgyeim és uraim, induljunk ki abból, hogy a magyarság táplálkozása egyidős a magyarsággal, sőt.”⁹⁰ A rontott (élő)beszéd okán stilisztikailag és grammatikailag terheltek a mondatok. Ezen a tömörségen lazítanak a közönséghez és Ilikéhez intézett kiszólások: „Most meg simán hagynál meghalni?”⁹¹ Az efféle kérdésekre nem érkezik (nem is érkezhetsz) válasz, az előadó, sajátján kívül nem enged más szót érvényesülni. (Ál)tudományos előadása terápiás beszéddé transzformálódik. Ebben a megállíthatatlan szófolyásban időről időre visszakanyarodik önmagához, számtalan öndefinícióval szolgál: „hájbólya, lipidbuborék”, „zsírkonténer”. „Überelhetetlen szókészletem van magamra.”⁹² – sohasem marad mondandó nélkül. A túlevéstől az áltudós hatalmas, zsíros teste uralhatatlanná válik (ezért hal meg vélelmeshetően az előadás végén), azonban a túlbeszéléstől a szöveg lesz azzá. *Az étkezés ártalmasságáról* negatív kritikai fogadtatása is ebből eredeztethető, túlsúlyos lett a kötet, megterhelő, emészthetetlen a sok beszéd, Fibinger beszédkénszere elhatalmasodott a szöveg felett is.

Parti Nagy Lajos szövegeiben megtestesül a nyelv, sosem hallott vagy beszélt nyelvjárások szólalnak meg az elbeszélésekben. A legkülönbözőbb nyelvi regiszterek, szaknyelvek megszólaltatója Parti Nagy Lajos; talán emiatt is elmondható, hogy „elbeszélései egyszerűen nem mondhatók el másképpen, semmi módon nem parafrázálhatók.”⁹³

Az étkezés ártalmasságáról című kötetben Fibinger gondolkodása teljesen gasztro-irányban sematizált, így még káromkodása is kulinárisan áthatott, ennek bizonyítéka a „le se szaharintod”, „kibaszmati”, „apámszaftja” szavak. A *hullámzó Balatonban* evősport szak-, illetve szleng szavainak száma jelentős. Mivel egy fiktív szakszókincséről van szó, ezek a kifejezések időlegesek, múlékonyak, egy pillanatra bukkannak fel, és csak az adott kontextuson, mondaton belül értelmezhetőek („lenulláz”, „krumádli”, „bisztrózás”) – „az éppen most teremtett kontextus uralmát látjuk.”⁹⁴ A kitalált szavak reflektálnak az imitáció és újrírás kiindulópontjával szolgáló történelmi-politikai-társadalmi univerzumra. Bizonyos szavak, szituációk csak úgy kapnak jelentést, értelmet, ha ismerjük a kontextust, melyből Parti Nagy kiemelte őket („leigazolt a Honvéd”, „Pártkongresszus, Novemberhét, meg a Magyarország felszabadulása”). A zabálás és emésztés leírása során jelen szövegben keverednek leginkább a sport („gyorsaságizik”), az orvosi („perisztaltika”), illetve szleng („ment is dosztig”) nyelvhasználat szavai. Parti Nagy Lajos prózáinak nyelve rontott köznyelvi közhelyekből építkezik, a különböző nyelvváltozatok keverésével olyan nyelvi összjáték alakul ki, mely gyakorta nyelvhelyességi hibákkal van tarkítva, primitív, rontott írásképű is lehet.⁹⁵

90 PARTI NAGY, *Az étkezés ártalmasságáról*, 70.

91 *Uo.*, 134

92 *Uo.*, 21.

93 MARGÓCSY István, *Parti Nagy Lajos: A hullámzó Balaton* = Uő, „Nagyon komoly játékok”, Budapest: Pesti Szalon, 1996, 143.

94 *Uo.*, 143.

95 DUSCHAK Zsuzsanna, *Hagyomány és annak kiforgatása*, Kalligram, 2003/10, 96–105.

A zsír az elemzett szövegek töltő- és bélelő anyaga, mely nemcsak különböző helyeken bővíthet új jelentéssel, hanem egy novellán belül is. Németh Zoltán tanulmányában⁹⁶ a *Taxidermia* című film⁹⁷ elemzése során a következőt írja a palimpszeszt technikáról: „az egymásra rakódó új jelentések nem törlik le egymást, hanem újraértelmezik, magukba építik a régít.”⁹⁸ Ez a mechanizmus megfigyelhető a zsír metaforája kapcsán: *A hullámzó Balatonban* a zsírt mint egyetlen jelölőt több jelölttel lát el, mint például a sport, a teljesítmény, a tehetség jele egyaránt. A palimpszeszt tárgy szerepét betöltő zsír ezen kívül az ideológia elleni lázadás eszközeként is funkcionál. A versenyzabálás által az egyének testébe bevitt kalóriamennyiség a pazarlás monumentális jelenlétére figyelmeztet⁹⁹, ami szembehelyezkedik a kommunizmus által megfogalmazott tervgazdaság elveivel. Továbbá egy harmadik jelentéssel is bővül a *zsír* metaforája. Kálmán iskolai élményének elmeséléséből megtudjuk, hogy a zabálás, amely testképét folyamatosan alakította, hozzájárult szocializációjához is az első evőbemutató alkalmával: „Volt egy Ibolya nevű leány, annak akartam imponálni, hogyhát én is tudok valamit, nem csak a szolmizálás van a világon, meg a kötélremászás.”¹⁰⁰ *A Zsírvasárnapban* a zsír (és a túlsúly) a galambok számára felelőtlenséget, egészségük eltékozlását jelenti, valamint félelmet a halál közelségétől, így reflektál a novella a kapitalizmus és a propaganda túlkapásaira, visszasságaira. Hasonló jelentést hordoz a zsír *Az étkezés ártalmasságáról* főhőse számára is, akinek ugyancsak a halál közelségét jelöli: „egy zsírba szorult, lihegő féreg vagyunk.”¹⁰¹ A terebélyes, óriási méretű testek, nagy zabálások és étkezések leírásához elengedhetetlen zsír mint palimpszeszt tárgy szerepe, ezáltal a „szemiotizációs túltengések a jel-szóródás leállíthatatlan” folyamatát eredményezik.

Összegzés

Parti Nagy Lajos prózájában az evés tematikája visszasságokat, politikai és társadalmi kudarcokat, problémákat helyez előtérbe. Az ehhez kapcsolódó motívumok segítségével reprezentálják a szövegek hőseiknek kilátástalanságát, az étel és a test nyújt számukra menedéket. A szövegek tárgyi valóságában mindenhol központi szerepet tölt be a *zsír*. Összetett jelölő, mely más-más szövegekörnyezetben új referenciális értelmeket vesz fel. A zsír bélelő anyaga szövegeinek (zsír-hasonlatok: „Esteledik, mint egy bődön zsírban”¹⁰²) és szereplőinek egyaránt, akik szerint az étkezést, „a kulináris héjanászt,

96 NÉMETH Zoltán, *Versenyzabálás = Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei*, szerk. BALÁZS Géza – BALÁZS László – VESZELSZKI Ágnes, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 99–103.

97 *Taxidermia*, rend. PÁLFI Görgy, DVD, Hungarotop, 2006.

98 NÉMETH, *Versenyzabálás*, 99.

99 *Uo.*, 103.

100 PARTI NAGY, *A hullámzó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, 8.

101 PARTI NAGY, *Az étkezés ártalmasságáról*, 105.

102 *Uo.*, 23.

melyet, mint mondtam, lassú öngyilkosságnak kéne hívnunk.”¹⁰³ Áttekintve az eddigieket elmondható, hogy Parti Nagy mint gasztrozófus sajátos kulináris nyelvvél ellátott világot alkot, melybe groteszk hőseit elhelyezi. Az író és a szakács egyaránt kreatív, tevékeny cselekvők, a maguk művészetének keretein belül mindketten műalkotásokat hoznak létre, az olvasó pedig saját tapasztalat, intuíció, ízlés szerint igyekszik értelmezni, érzékelni mindazokat, amiket kezébe, illetőleg tányéjára kap – így jelen tanulmány is egy út csupán, a Parti Nagy-féle sötét, zsíros Kulináriába.

Irodalom

- BAHTYIN, Mihail, *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, Budapest: Európa Könyvkiadó, 1982.
- BALASSA Péter, *Liedérc: Parti Nagy Lajos, a szociális realista*, Nappali Ház, 1995/4, 71–77.
- BALÁZS Géza – BALÁZS László – VESZELSZKI Ágnes, szerk., *Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei*, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012.
- BRILLAT-SAVARIN, Jean Anthelme, *Az ízlés fenomenológiája*, Budapest: Singer és Wolfner Kiadása, 1912.
- CSABAI Márta, *Az egészség és a test szociális reprezentációi, a kontroll, a felelősség és az identitás összefüggései = Az általánostól a különöségig*, szerk. CZIGLER István – HALÁSZ László – MARTON L. Magda, Budapest: Gondolat-MTA Pszichológiai Kutatóintézet, 2002.
- CSABAI Márta – ERŐS Ferenc, *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei*, Budapest: Józsefvárosi Műhely Kiadó, 2000.
- CSERNA-SZABÓ András, *Levin körút: hasnovellák, gasztroesszék*, Budapest: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2004.
- CSERNA-SZABÓ András – FEHÉR Béla, *Ede a levesben. Gasztrokrimik*, Budapest: Magvető, 2011.
- DUSCHAK Zsuzsanna, *Hagyomány és annak kiforgatása*, Kalligram, 2003/10, 96–105.
- FEATHERSTONE, Mike – HEPWORTH, Mike – TURNER, Bryan S., *A test. Társadalmi fejlődés és kulturális teória*, Budapest: Józsefvárosi Műhely Kiadó, 1997.
- FODOR Péter, *Térfélcseré*, Budapest: Kijárat, 2009.
- FORGÁCS Attila, *Táplálkozás és szexualitás*, Korunk, 1992/3, 22–26.
- FORGÁCS Attila, *Médiaüzenetek és evészavarok = Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei*, szerk. BALÁZS Géza – BALÁZS László – VESZELSZKI Ágnes, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012.
- FOUCAULT, Michel, *Felügyelet és büntetés. A börtön története*, Budapest: Gondolat, 1990.
- FÖLDESI Éva – KUN László – KUTASI László, szerk., *A magyar testnevelés és sport története*, Budapest: Sport, 1989.
- GYÖRFFY Miklós, *Líra és epika határán*, Magyar Napló, 1995/5, 42–43.
- HADAS Miklós, *A maskulinitás társadalmi konstrukciói és reprezentációi*. <http://real-d.mtak.hu/342/1/Hadas.pdf> (2015.01.06.).
- HOFFMANN, David Lloyd, *Stalinist Values: The Cultural Norms os Soviet Modernity 1917–1941*, Ithaca NY: Cornell University Press, 2003.
- KROMMER Balázs, *A nyelv, ami történik*, Jelenkor, 1997/11, 1124–1127.
- LAPIS József, *Testesülthús*, Árgus, 2007/1, 108–113.

- LIVERS, Keith A., *Constructing the Stalinist Body: Fictional Representations of Corporeality in the Stalinist 1930s*, Lanham MD: Lexington Books, 2009.
- MARGÓCSY István, „Nagyon komoly játékok”, Budapest: Pesti Szalon, 1996.
- MÓRICZ Zsigmond, *Árvalányok = Uő, Házasságtörés*, Budapest: Szépirodalmi, 1985.
- NEICHL Nóra, *A grafitnesztől a wellnessig. Parti Nagy Lajos: Az étkezés ártalmasságáról*, Jelenkor, 2012/3, 317–322.
- NÉMETH Zoltán, *Ami megíródott*, Alföld, 2012/5, 110–116.
- NÉMETH Zoltán, *Versenyزابálás = Gasztroszemiotika. Az étkezés jelei*, szerk. BALÁZS Géza – BALÁZS László – VESZELSZKI Ágnes, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012.
- NÉMETH Zoltán, szerk., *Tükördara. Írások Parti Nagy Lajos költészetéről, prózájáról és drámáiról*, Budapest: Kijárat, 2008.
- PARTI NAGY Lajos, *A fagyott kutya lába*, Budapest: Magvető, 2006.
- PARTI NAGY Lajos, *A hullámzó Balaton. Waldtrockenkammeri átiratok*, Budapest: Magvető, 2009.
- PARTI NAGY Lajos, *A pecsenyehattyú és más mesék*, Budapest: Magvető, 2006.
- PARTI NAGY Lajos, *Az étkezés ártalmasságáról*, Budapest: Magvető, 2011.
- PARTI NAGY Lajos, *Hősöm tere*, Budapest: Magvető, 2000.
- PARTI NAGY Lajos, *Mi történt avagy sem*, Budapest: Magvető, 2013.
- PARTI NAGY Lajos, *Se dobok se trombiták*, Pécs: Jelenkor, 1993.
- ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Budapest: Osiris, 2010.
- ROMSICS Ignác, *Oktatás, kultúra, művelődés a rákosista diktatúrában*, Korunk, 1999/03, 105–113.
- Röptér. Parti Nagy Lajossal beszélget Csonotos Erika*, ÉS, 2001/11, 15.
- SÁGHY Miklós, *Testviszonyok Parti Nagy Lajos két novellájában. A fagyott kutya lába és A hullámzó Balaton*, Holmi, 2013/10, 1251–1259.
- SCHEIBNER Tamás, *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei 1945–1953*, Budapest: Ráció Kiadó, 2014.
- STARKS, Tricia, *The Body Soviet: Propaganda, Hygiene, and the Revolutionary State*, Madison: University of Wisconsin Press, 2008.
- SZILÁGYI Márton, *Metamorphoses prosae. Parti Nagy Lajos: A hullámzó Balaton = Tükördara. Írások Parti Nagy Lajos költészetéről, prózájáról és drámáiról*, szerk. NÉMETH Zoltán, Budapest: Kijárat, 2008.
- THOMKA Beáta, *Határoltság, pontosság és arány*, Jelenkor, 1997/4, 27–40.
- Utálok történeteket kitalálni. Beszélgetés Parti Nagy Lajossal*, Jelenkor, 2012/3, 293–296.
- VADERNA Gábor, *Széljegyzetek a költő Parti Nagy Lajos prózájához*, Kalligram, 2003/7, 77–89.

Gastro-literature. Motifs of eating in the works of Lajos Parti Nagy

Eating is a vital human activity, it is necessary for survival, and it is deeply related to social habits. The way how people nourish themselves expresses the indispensable needs of the social body. The human body is the invention of a culture, it has metaphorical meanings to the world, it can symbolize ideological views. Each society determines what food is, how we should eat and what is allowable to eat. Parti Nagy Lajos shows us different societies in his books through the act of eating. One of his characters lives under the Stalinist dictatorship, while others live in capitalism. What is common in these societies is that both try to transform men into productive, profitable human-machine hybrids. The writer's main characters' most important goal is to struggle against these coercive forces. The state ideologies try to transform not only people's daily

habits, eating rituals, and physical appearances but also their ways of thinking – the protagonists of PNL try to fight with this oppressive power by making their own bodies useless for the regime. In my study I am analyzing those works of PNL, where food and its society-related concerns have been given a central place (in Parti Nagy Lajos's works).

Keywords: Parti Nagy Lajos, food, social body, dictatorship, propaganda, ideology.

Tóth Tamara
ELTE BTK
tamaratoth92@gmail.com